

УДК 796.011.3:[378.015.31:17.022.1]

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ

Кравченко Т.П., Троценко Т.Ю., Базилевич Н.О.

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

В статті висвітлені питання, зв'язані з вихованням морально-вольових якостей у студентської молоді, під час занять фізичною культурою. Здійснений аналіз узагальнення та систематизація літературних психолого-педагогічних джерел щодо особливостей виховання у студентської молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою. Визначені фактори формування вольових якостей особистості. Охарактеризовано вплив фізичної культури на успішність та продуктивність виховання морально-вольових якостей у студентської молоді. Розкрито неможливість розвитку моральних якостей без розвитку вольових якостей особистості.

Ключові слова: вольові якості, моральні, морально-вольові, студенти, фізична культура.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства найактуальнішим питанням є розвиток творчої та всебічно розвинутої особистості і формування в її межах морально-вольових якостей студентської молоді. Зважаючи на це складна динаміка соціально-економічного і політичного життя нашої країни, зумовлює потребу у формуванні нового типу особистості – психологічно стійкої, здатної приймати адекватні рішення і втілювати їх у життя, відстоювати свій шлях самореалізації, саморозвитку і самовдосконалення.

Психологічною основою формування цих здібностей, є високий рівень розвитку морально-вольових якостей особистості. Враховуючи те, що вольова сфера охоплює широкий спектр фізичних соціальних і психічних процесів та властивостей, можна стверджувати, що в процесі формування морально-вольових якостей пріоритетного значення набуває фізичне виховання та спорт яке визначається Законом України «Про фізичну культуру і спорт», Державною програмою розвитку фізичної культури і спорту, а також Цільовою комплексною програмою «Фізичне виховання – здоров'я нації». Тому можемо констатувати той факт, що особливе місце в розвитку морально-вольових якостей особистості

належить системі фізичного виховання та спорту яка потребує нового підходу до формування особистості, що б могла не тільки реалізовувати завдання оволодіння теоретичними знаннями, навичками та вміннями, розвитку розумових і фізичних здібностей, а й формування морально-вольових якостей, які потрібні для збереження та зміцнення здоров'я.

Сучасна фізкультурно-спортивна підготовка студентської молоді й умови життя ставлять високі вимоги не тільки до фізичної підготовленості, моральних якостей, а й до вольової сфери особистості, тобто морально-вольові якості особистості що займається фізичною культурою мають бути на належному рівні і весь час вдосконалюватися. Актуальність дослідження волі обумовлена також суто практичними значенням, пов'язаними з формуванням морально-вольових якостей особистості, необхідних студентській молоді для розв'язання багатьох життєвих складних ситуацій [9; 10; 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній літературі вольовій сфері приділяється досить вагома увага. Вчені досліджували розвиток та формування окремих вольових якостей в процесі засвоєння та вдосконалення різних видів діяльності, насамперед,

спортивної і навчальної В. Селіванов, Е. Ільїн, А. Пуні, Б. Смірнов та інші вони розробили характеристики різних вольових якостей, дали рекомендації щодо виховання волі в спортсменів. Найбільш дослідженими виявилися такі якості волі, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка, самостійність, сміливість, стійкість, самовладання та ініціативність [6; 11; 12; 14].

Питання морального розвитку висвітлюється в наукових дослідженнях В. Селіванова, А. Сембрат, І. Бех та інших [3; 12; 13].

Актуальність дослідження вольової сфери обумовлена також суто з практичної точки зору, це пов'язано з формуванням вольових якостей особистості, необхідних для розв'язання багатьох життєвих перешкод і ситуацій що складаються. Різні аспекти цієї проблеми досліджували В. Іванников, С. Ільїн, А. Пуні, В. Селіванов, В. Калін [5; 6; 7; 8; 11; 12].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення теоретичного й практичного стану проблеми дає підставу констатувати, що в результаті психолого-педагогічних досліджень розроблено певні шляхи та засоби виховання морально-вольових якостей у спортсменів та осіб, що займаються фізичною культурою, які займаються різними видами спорту. Однак не дивлячись на детальне вивчення науковцями вольової, та морально-вольової сфери, поза увагою залишилося таке питання, як особливості виховання у студентської молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою.

Мета роботи – теоретично проаналізувати, узагальнити погляди стосовно структури морально-вольової сфери особистості та висвітлити взаємозв'язки між заняттями фізичною культурою й спортом та підвищенням рівня розвитку морально-вольових якостей студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури теорії та практики в якій накопичено великий об'єм інформації щодо вивчення і досліджень проблематики формування морально-вольових якостей молоді, засвідчує що одні автори не розглядають волю в морально-вольових якостях як самостійний компонент, а інші виділяють волю як самостійну якість, але розглядають і досліджують її лише однобічно тобто як здатність особистості долати поставлені перед нею труднощі. Зважаючи на велике різноманіття поглядів перед нами постає завдання педагогічного розуміння характеристики морально-вольових якостей, з'ясування компонентів з яких вони складаються та їх взаємозв'язок. Це ті питання, без відповіді на які неможливо забезпечити ефективне вирішення проблеми виховання у студентської молоді морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою.

Як стверджував Л. Божович, вольова організація особистості людини, яка володіє стійкою системою мотивів, цілісним світоглядом та необхідними вольовими якостями, будь-які перепони що постають перед нею в житті, є незначними і легко вирішуються. Виходячи з сказаного вище можемо узагальнити, що найголовнішим у вольовій організації особистості є той чинник, що духовні потреби особистості сильніше розвинені, ніж елементарні, і тому володіють більшою вмотивованістю. Зважаючи на це можемо підсумувати, що

кожна особистість здатна наполегливо працювати, долаючи різні перешкоди та труднощі, щоб досягати поставлених перед собою завдань, якщо в неї є такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, витримка, самостійність, сміливість, стійкість, самовладання та ініціативність, які формують і розвиває кожен самостійно. Оскільки проблема виховання та розвитку вольових якостей є на пряму зв'язаним з питанням загального морального виховання особистості [4].

Отже, зважаючи на різноманіття поглядів і позицій стосовно існування проблеми загального вольового розвитку особистості та засобів його визначення простежується досить чітка тенденція вивчення окремих вольових якостей, які виявилися з самого початку вивчення проблеми волі й успішно продовжується і поглиблюється в сучасних експериментальних дослідженнях [2; 6; 9]. Оскільки загальний вольовий потенціал особистості представлений у роботах, окремими властивостями виникає бажання побачити в переліку якостей, що пропонують різні автори, певну систему, структуру, взаємозв'язки, визначити системо утворюючий фактор вольової організації особистості. Е. Ільїн [6] виділяє горизонтальну і вертикальну структуру вольових якостей. Горизонтальну становлять задатки – типологічні властивості нервової системи. Вертикальна структура нагадує тришаровий пиріг: знизу лежать природні задатки – нейродинамічні особливості; на них накладається другий шар – вольове зусилля, що ініціюється і стимулюється соціальними та особистісними факторами, та третій шар – мотиваційна сфера, насамперед, моральні принципи людини (моральні компоненти волі). Ступінь прояву вольової якості залежить від того, наскільки виражена сила потреби і наскільки людина розвинена у моральному плані. Ієрархічна будова характерна також для класифікації В. Каліна [8]. Залежно від функцій вольової регуляції, він поділяє вольові властивості на базальні (первинні) та системні (вторинні). У системних вольових якостях, таких як наполегливість, дисциплінованість, самостійність, цілеспрямованість, ініціативність, організованість, найбільш виражена особистісна саморегуляція діяльності. Структуру вольової організації особистості не можна розглядати у відриві від об'єктивних умов діяльності, якою займається людина. Вивчаючи спортивну діяльність, А. Пуні [11] довів, що розвиток тих чи інших вольових якостей спортсменів залежить від специфічних вимог певного виду спорту. Для одних видів спорту – найголовнішими є наполегливість та впевненість, для других – сміливість і рішучість, для третіх – витримка і самовладання. Особливу роль автор відводить цілеспрямованості – якості, яка, на його думку, поєднує всі інші вольові властивості в єдину систему і зумовлена системою життєвих цілей і мотивів людини.

Особливості рухової та емоційної активності особистості проявляються у вольових якостях кожної окремої особистості. Крім того, свідомо регуляція поведінки й діяльності студентської молоді залежить від її вольових та моральних якостей. Вольові якості – це відносно стійкі, незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, що засвідчують досягнення особистістю рівня свідомої саморегуляції поведінки, її влади над собою.

Також в поведінці людини важливу роль відіграє мораль, тобто саме моральне виховання визначає напрямок вольових проявів кожної окремої особистості. Мораль – це система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми [1].

Зважаючи на духовний морально-вольовий розвиток особистості через заняття фізичною культурою та спортом набуває вагомого соціального значення проблема розвитку та взаємодії вольової сфери та морального зростання особистості. Відповідно до цих даних при характеристиці особистості спортсмена чи учня що займається фізичною культурою варто, в першу чергу, мати на увазі зрілість його свідомості, стійкість характеру, та високі моральні якості.

Формування моральних й інтелектуальних основ вольових проявів має визначне значення для корекції дій та вчинків студентської молоді, у залежності від різноманітних причин. Вагоме місце в теоретичних дослідженнях займає питання подолання різноманітних труднощів як окремих умов прояву і розвитку волі студентської молоді.

Як в повсякденному житті так і під час занять фізичною культурою можуть виникати напружені та складні ситуації, що створюють значні труднощі і в той же час вимагають від студентів швидких, точних, сконцентрованих і безпомилкових дій. Ефективність процесу розв'язання проблемних ситуацій особистістю, колективом, керівником в емоційно напруженій ситуації в значній мірі визначається високим рівнем їх готовності до них. Динамічність напружених ситуацій, нерідко вкрай жорстка і вимагає своєчасного та адекватного рішення, що обумовлюється необхідністю завчасної психологічної підготовки студентської молоді до виконання раптово виникаючих ускладнених завдань та складних ситуацій [1; 3; 14].

Можемо підсумувати, що будь-яка життєва ситуація передбачає детальне та глибоке вивчення та розв'язання даної проблеми. Це особливо характерно для напруженої ситуації що виникає під час занять фізичною культурою, яка об'єднує ситуативні чинники з потребами, мотивами, цілями та відносинами між студентами. Отже, складна емоційно напружена ситуація, як і будь-яка ситуація, втілює у собі єдність об'єктивного і суб'єктивного. Об'єктивне – це ускладнені умови та інформаційний процес діяльності; суб'єктивне – стан, установки, способи дій в різко змінених умовах.

Зважаючи на зазначене вище можемо констатувати, що виховання вольових якостей не є вихованням їх як самостійних якостей. Це процес безперервних життєвих, трудових, побутових дій, діяльності під час занять фізичною культурою, а також взаємодій між студентами їх взаємодією з навколишнім середовищем і світом в цілому. Бути завжди готовим до вирішення та розв'язання будь-якої ситуації, в складних умовах, є дуже необхідною навичкою для молоді людини. А в спортивній діяльності це значить бути готовим до раптово змінюваних умов проживання, змагання, харчування, психологічного навантаження та стресу. Тобто бути готовим у будь-якому стані вийти на ігровий майданчик, доріжку,

ринг тощо, і показувати максимальний результат не зважаючи ні на самопочуття, суддівство, психологічний стан: тривожність, невпевненість та ін. Тобто бути готовим до прийняття моментального рішення, при різноманітних обставинах та умовах, в цьому і є сенс виховання морально-вольових якостей. На змаганнях, коли досягається стан понад напруги, коли вже здавалося б не контролюються власні дії, усупереч втомі, болю, коли вже здавалося, що неможливо виконати ті чи інші дії, все таки приймається правильне рішення і правильна рухова реакція отримує логічне завершення. Це все можна назвати добре вихованою силою волі, коли всі якості поєднанні є дуже важливими, для досягнення поставленої цілі.

Отже, проблеми формування морально-вольових якостей у психології фізичної культури і спорту висвітлюються в певних наукових результатах методики вольової підготовки, студентської молоді, у використанні пояснень у методичних дослідженнях і у практиці фізичного виховання і спортивної діяльності. Але це не дає повної картини вирішення всіх питань поставленої проблеми. Важливо, що її вивчення та розробка надає допомогу практиці фізичного виховання і спорту.

Тому формування вольових якостей є однією з складових готовності до вирішення будь-якої ситуації, тобто воно має йти паралельно з формуванням фізичної, психологічної та моральної готовності особистості.

Фактори формування вольових якостей особистості:

- самовладання, яке формується з двох частин. Перша містить всі показники, пов'язані з процесами саморегуляції: самовладання та витримка, самовладання, високий самоконтроль, вольовий самоконтроль, емоційна стійкість, висока нормативність поведінки. На другому міститься показник, що характеризує «жорстокість»;
- цілеспрямованість, він формується з показників, що характеризують цілеспрямованість, наполегливість і завзятість та мотивацію до успіху;
- вольового самоконтролю, складається з двох частин: на першому містяться показники вольового самоконтролю, наполегливості і самовладання; на другому – показники впевненості в собі і розслабленості. Аналіз цих показників свідчить, що їх поєднання обумовлюється змістом особистісних властивостей, взаємопов'язаних з проявом вольового самоконтролю;
- соціальної сміливості, перша складова має показники соціальної сміливості та імпульсивності, а друга – мотивацію уникання невдач. Це свідчить про, притаманну активність в соціальних контактах, соціальну сміливість, готовність до ризику;
- емоційної стійкості, першою складовою якого є формування емоційної стійкості і самоконтролю. Друга складається з показників, що означають впевненість і розслабленість. Отже, особам такого типу притаманні врівноваженість емоційного стану, витриманість, орієнтованість на виконання соціальних вимог, внутрішній спокій і впевненість у собі;
- ініціативність, складається з показників ініціативності та самостійності, експресії та імпульсивності;

• сміливість і рішучість, цілеспрямованість, наполегливість і завзятість, ініціативність і самостійність, самовладання і витримка. Також показники впевненості в собі і розслабленості. Отже, властива сміливість, ініціативність, спрямованість на досягнення поставленої мети, що обумовлюється впевненістю в собі [2; 6; 8].

Всі ці вольові, моральні та морально-вольові якості активно розвиваються під час занять фізичною культурою й спортом та мають неопцієний вплив на людину, оскільки охоплюють не тільки її фізичну сферу, а й духовну та емоційну, – тобто тіло й душу. Наприклад, в спортивних та рухливих іграх розкривається особистість студента. Ставлення студентів один до одного в запалі спортивної боротьби показує їхній характер. Егоцентрична людина в грі вибирає для себе кращу роль, прагне підкорити гру собі. А чуйна людина буде насамперед членом команди, допоможе іншим добре зіграти, намагатиметься залучити їх до гри. Вона задіє до гри слабого гравця й підтримуватиме його, буде вірна своїй команді й зіграє щосили. Така людина бачить у грі можливість установалення добрих контактів і міцної дружби. Так, як людина ставиться до інших у грі, так вона може ставитися й до оточуючих і в повсякденному житті.

В результаті дослідження визначено, що приймаючи участь у змаганнях деякі студенти ставлять перед собою мету досягнути позитивного результату для підняття свого престижу, підвищення власної значущості, інші – ідентифікують себе, виходячи з тих цінностей, які переживають у колективі. У зв'язку з цим та з метою виховання вольових якостей науковці рекомендують до програми занять з фізичного виховання включати завдання з додатковими ускладненнями вправами. Науковці вважають, що спортивне змагання є найкращим природним стимулом для прояву граничних зусиль: при м'язовій напрузі, при напрузі уваги, при виконанні дій в умовах

стомлення, спрямованих на дотримання режиму, на подолання страху й невпевненості [15].

Також сприяють правильним емоційним стосунками студентів, спортивні та рухливі ігри. Вони активізують творчість, уяву, фантазію. Заняття фізичною культурою й спортом виховують морально-вольову сферу студента. У процесі навчання рухів, удосконалення фізичних здібностей обов'язково приводяться в дію, виявляються та розвиваються моральні та вольові риси особистості. Без цього немислима реалізація жодного завдання на шляху до фізичної досконалості. Специфічними факторами виховання вольових рис є систематичне подолання труднощів, які постійно зростають. При цьому труднощі повинні відповідати можливостям студентської молоді. Тобто логіка процесу фізичного виховання й логіка виховання волі збігаються, тому що підпорядковані одним закономірностям і принципам.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на підставі аналізу співвідношення моральних і вольових якостей з'ясовано, що моральні якості поза волею не існують, тобто моральні якості виховують разом з вольовими якостями. Водночас вольові якості можуть розвиватися окремо від моральних якостей, адже вольова активність може бути цілком аморальною. Відзначимо, що людина може проявляти свої вольові якості не тільки для досягнення власних цілей, а й для блага суспільства, в якому вона проживає. У цьому випадку його вольові вчинки оцінюються ще й з точки зору загальноприйнятих норм моралі і стають у такому разі проявом морально-вольових якостей. Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив охарактеризувати сутність та зміст фізичної культури до формування морально-вольових якостей в студентській молоді. Перспективи подальшого дослідження за даною проблемою: дослідити рівень готовності студентської молоді факультету фізичного виховання до формування морально-вольових якостей під час занять фізичною культурою.

Список літератури:

1. Апресян Г.Г. Мораль. Этика: Энциклопедический словарь [Под ред. Р.Г. Апресяна, А.А. Гусейнова]. М.: Гардарики, 2001. С. 275-282.
2. Березовська І.В. Особливості розвитку вольових якостей студентів у навчально-професійній діяльності: автореф. ... дис. канд. психол. наук. 2007. 18 с.
3. Бех І.Д. Виховання особистості: [підручник]. К.: Либідь, 2008. 848 с.
4. Божович Лидия Ильинична. Личность и ее формирование в детском возрасте. Мастера психологии. СПб. [и др.]: Питер, 2008. 398 с. ISBN 978-5-91180-846-4.
5. Иванников В.А., Эдман Е.В. Структура волевых качеств по данным самооценки. Психологический журнал. 1990. № 3. С. 23.
6. Ильин Е.П. Психология воли. 2-е изд. Е.П. Ильин. СПб.: Питер, 2011. 368 с.
7. Ильин Е.П. Психология воли. [2-е изд.]. СПб.: Питер, 2009. 368 с.
8. Калинин В.К. Психология воли: сборник научных трудов. Симферополь, 2011. 208 с.
9. Лисяк В.М. Оцінка впливу фізичної культури та спорту на формування особистих якостей студентів. Режим доступу: <http://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2010-08/10lvnfpq.pdf>
10. Ольховнікова А.В., Куракіна О.М. Вплив фізичного виховання на формування особистості студентів. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/25_DN_2008/Sport/28999.doc.htm
11. Пуни А.Ц. Психологические основы волевой подготовки в спорте. М., 1977. С. 23.
12. Селиванов В.И. Избранные психологические произведения: воля, её развитие и воспитание. Рязань: Изд. Рязанского гос. пед. института, 1992. 572 с.
13. Сембрат А.Л. Моральне виховання старшокласників у навчально-виховному процесі гімназії: автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2007. 21 с.
14. Смирнов Б.Н. Психологические основы воспитания воли в физическом воспитании и спорте. Психология [Под ред. А.Ц. Пуни]. М.: ФИС, 1984. С. 41-52.
15. Суббота Ю. Фізична культура в ієрархії цінностей сучасного студента. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, Т. 1. 2008. С. 114-118.

Кравченко Т.П., Троценко Т.Ю., Базилевич Н.О.

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ОСОБЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ У СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ МОРАЛЬНО-ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ ВО ВРЕМЯ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ

Аннотация

В статье освещаются вопросы, с которыми возникают морально-волевые явления в студенческой молодежи, во время занятия физической культурой. Осуществление анализа обобщения и систематизации литературных психолого-педагогических источников об особенностях развития студенческой молодежи морально-волевых качеств во время занятия физической культурой. Определены факторы формирования волевых качеств личности. Охарактеризованы влияние на физическую культуру на успешность и производительность воспитания морально-волевых качеств у студенческой молодежи. Раскройте невозможность развития нравственных качеств без развития волевых качеств личности.

Ключевые слова: волевые качества, нравственные, морально-волевые, студенты, физическая культура.

Kravchenko T.P., Trotsenko T.Yu., Bazelevych N.O.

SHEI «Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University»

PECULIARITIES OF UPBRINGING AT THE STUDENTS YOUTH MORAL AND WILLING QUALITIES DURING PHYSICAL CULTURE CLASSES

Summary

The article deals with the questions, connected with upbringing moral and willing qualities of students youth, during physical culture classes. The analysis of generalization and systematization of literary psycho-pedagogical sources as for peculiarities of upbringing the students youth moral and willing qualities during physical culture classes were made. The factors of forming willing qualities were determined. The influence of physical culture towards the progress and productiveness of upbringing moral and willing qualities of students youth was highlighted. The impossibility of the development of moral qualities without development willing qualities of personality was outlined.

Keywords: willing qualities, moral, moral-willing, students, physical culture.